

Uhrman György

A magyar igekötők angol megfelelőiseiről

1. A magyar igekötők tanítása (s más nyelvek hasonló funkciójú elemeivel való összevetése) két területen okoz nagy nehézséget: a jelentéstanban s a mondat szórendjének terén.

1.1. Az igekötő jelentéstani egybevetésének nehézsége szófaji kategóriájának bizonytalanságával kezdődik. "... igével, igenévvvel, vagy igéből képzett más névszóval (többé-kevésbé) szoros egységben használt, alapjelentésében a valóságos határozószóval rokon" szófaj - olvashatjuk az akadémiai nyelvten definícióját (MMNyR.I. 263.). Pl. feljön, beleszalad, aláhúz.

Az angol nyelvben is léteznek olyan szavak, szófajok, amelyek az igével szoros egységben, azzal együttesen fejeznek ki bizonyos cselekvéstartalmakat. Az alapjelentés ezeknél az angol szavaknál is konkrét határozói értékű volt és ma is jól érzékelhető. Pl.

come up (feljön; up = itt: adverb), továbbiakban I. modell,

fun into sg (beleszalad vmibe; into = preposition, tehát a határozói szerkezet része); továbbiakban II. modell,

underline (aláhúz; under = itt preposition vagy adverb, mint prefix), III. modell.

ezek a nyelvi elemek az igei származékokhoz is csatlakozhatnak: outgoing = kifelé (menő, tartó), overpowering = ellenállhatatlan, coming back = visszaérés.

1.2. Szépe György megjegyzése szerint a magyar igekötő "nem önálló szóértékű" (MMNyR.I. 125.), Temesi Mi-

hály "minden tekintetben átmeneti szófajnak" nevezi (u.o. 264.), mert egyrészt önálló szóként (valóságos határozószóként) szerepelnek, másrészt csak egy alárendelő határozói összetétel előtagja, jelentésmódosító toldalékelem, praefixum.

Az angolban az igekötő ekvivalensként nem egy átmeneti szófajt találunk, hanem állandó átmenetet három különböző szófaj (az adverb, a preposition és a verbal prefix) között. ez a három elem szemantikailag és alakilag lehet azonos, lehet ugyanaz a szó, de funkciója szerkezetenként, mondatonként és igénként változhat. Pl.

I. modell: come i n = bejön; az i n itt adverb, az ige önálló határozói bővítménye, önálló szó.

II. modell: put sg i n the box = betesz vmit a dobozba; az i n itt preposition, az utána álló főnévvel együtt alkot határozói szerkezetet, nem önálló határozó.

III. modell: i n come = jövedelem; az i n itt az igei származékokhoz járuló prefix, összetételi előtag, nem önálló szó.

A magyarban is igéje válogatja (no meg a mondatbeli hangsúly- és szórendi viszonyok), hogy az igekötőnek mikor melyik jellege érvényesül erőteljesebben. (Erre vonatkozó adatokat lásd Soltész Katalin: Az igekötők önálló használatáról c. tanulmányában, Pais-Emlékkönyv 238. o.)

1.3. Leggyakoribb igekötőinket jelentéstani szempontból két nagy csoportra oszthatjuk:

- a) az ún. irányjelölők (k i - , b e - , f e l - , l e - stb.).
- b) minőségmeghatározó; befejezettséget, mozzanatosságot, tartósságot stb. kifejező igekötők (főként a m e g - , e l - stb.).

Mindkét csoport eredete határozói. Ezúttal az a) csoport problematikáját vizsgáljuk, elismerve azonban, hogy az oktatásban éppen a b) csoport jelenti az igazi nehézséget. Az a) csoport problematikája azonban a határozók körén belül marad, a b) csoporté nem (hiszen ezek az igekötők szerepelnek elsősorban képzőjellegű funkcióval), és olyan kényes kérdéseket is érint, mint az igeképzés egész témaköre, a befejezettség kapcsán az angol igeidők magyar megfelelői, vagy a tranzitív-intranzitív jelleg problémái.

Helyesnek tűnik tehát először a mind általános nyelvpszichológiai, mind nyelvtörténeti szempontból elsőbbséget követelő konkrét helyviszonyokra utaló igekötőcsoportot szemügyre venni.

1.4. A magyar ige (nevezzük A elemnek) és az igekötő (B elem) között az alak- és jelentéstani egység szorosabb, mint az igei állítmány és annak egyéb határozói bővítményei között. A *felmegy* ige szorosabb tartalmi kapcsolatot, összeforrottságot jelöl, mint a pl. a *hegyre megy* szerkezet. Az angolban az A elem (verb) és a B elem (adverb, preposition, prefix) közötti alak-összeforrottság lazább, esetlegesebb (a verbal prefixet kivéve), tartalmilag azonban az angol ekvivalensek is elvégzik a jelentésváltoztatást, illetve módosítást, szűkítést (pl. a *come back*, ill. az *underline* esetében).

1.5. Szintaktikai szempontból a magyar igekötős ige vagy származéka egységes mondatrész (*leszáll, be van zárva, nem megy el* stb.). Az angolban az I. és III. modell szintén az, a II. modell, a prepozíciós szerkezet esetében azonban a prepozíció az őt követő névszóhoz tartozik s jelentése csak visszasugárzik az ige-re (*throw sg into the fire*). (Nem lehet véletlen, hogy a magyar igekötő és határozórag párhuzamosága éppen ennek a típusnak az ekvivalenseinél bukkant ki a leggyakrabban (*bedob vmit a tűzbe*). (...))

Nem azt igyekeztem bizonygatni, hogy milyen nagy az egybevágóság a magyar igekötő és angol ekvivalensei között (hiszen az ellenpéldák száma légiónyi), csak annyit, hogy a meglévő hasonlóságok és a sokkal jelentékenyebb számú eltérések tudatosítása - az oktatás megfelelő szintjén és módszereivel, s a tanulók sajátosságainak figyelembevételével segíthet e nehéz fejezet tanításában.

A jelentéstani kongruenciák vizsgálata éberséget kíván, hogy lépre ne menjen a magyar nyelvet tanuló, mivel a mechanikus "lefordítás" nagy félreértések szülője. A szórend tanításában a negatív mondat természetesen nem előzheti meg az állítót, de visszafelé hatva is segítheti a jobb megértést és szerkesztést. (1971.)

S z é p e György

A "magyar mint idegen nyelv" néhány diszciplináris kérdése

Előadásom három részből áll. Az elsőben a témát megkíséreltem beágyazni a legutóbbi évek történeti, illetőleg szakmai-történeti összefüggéseibe. A második részben néhány szakmai kérdést érintek - terminológiai velejárójukkal együtt. A harmadik részben szervezeti kérdésekkel foglalkozom, és egy-két javaslatot teszek.

1. A "magyar mint idegen nyelv" a helsinki záróokmány után

1975-ben Helsinkiben - hosszú és kemény tárgyalások után - egy záróokmány aláírásával befejeződött az euró-